Explicarea Sfintei Liturghii

1. Proscomidia

Prima parte a Sfintei Liturghii este constituită din pregătirea darurilor a pâinii şi a vinului în vederea prefacerii lor în trupul şi Sângele Mântuitorului. Această primă parte a Liturghiei se săvârşeşte de către preot în taină, în Sfântul Altar, purtând numele de Proscomidie.

Preotul începe lucrarea Proscomidiei îmbrăcat în toate veşmintele preoțeşti „ care-l ridică din planul vieții obişnuite şi-l arată împodobit în veştmântul de curăţenie, de lumină al harului şi prin care va lucra cele ale mântuirii" (Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloaie, *spiritualitate ți comuniune în Liturghia Ortodoxă,*p.112-113).

Locul săvârşirii proscomidiei este absida din peretele Sfântului Altar, care poartă numele de Proscomidiar. Rânduiala acestei prime părți a Sfintei Liturghii începe prin rostirea de către preot a binecuvântării, formulă pe care o foloseşte de altfel la toate rânduielile cultice. Punctul central al Proscomidiei îl constituie scoaterea Sfântului Agneț, aceea bucată de pâine în formă pătrată, care în Sfintei Liturghii, culminând cu Prefacerea, se va transforma în Trupul şi Mântuitorului Hristos. Agnețul este format din patru parți unite întreolaltă, având în scris pe prima parte Iis (Iisus), pe cea de-a doua Hs (Hristos), iar pe cea de-a treia şi a patra Ni şi Ka (ceea ce înseamnă : Iisus Hristos învinge).

Proscomidiarul, Sfântul Disc şi Agnețul, toate la un loc comportă o dublă semnificație. Proscomidiarul este pe de o parte peştera în care s-a născut Mântuitorul Hristos. Dacă vedem astfel Proscomidiarul, atunci Discul este însăşi peştera din Bethleem, iar Agnețul însuşi Pruncul Iisus, Fiul lui dumnezeu. Dar în acelaşi timp, Proscomidiarul este şi Mormântul Mântuitorului Hristos din care Acesta a înviat a treia zi. În această accepțiune,Agnețul este trupul Mântuitorului, care peste trei zile va învia din mormânt. Această realitate a Discului - mormânt, implică desigur, caracterul de jertfă ale Sfintei Euharistii.

Faptul că Proscomidiarul şi ceea ce se află pe el este, pe de o parte, peştera din Bethleem, şi pe de altă parte mormântul din care se va scula Hristos, are un sens tainic. Proscomidiarul este peşteră în sensul în care acolo este prezent Agnețul, ca un Miel înaintea istoriei şi peste timp, pentru că „ în Miel sfârşitul se uneşte cu începutul". Este de fapt „ Mielul înjunghiat de la întemeierea lumii „. Hristos,din veşnicie a fost rânduit de Dumnezeu spre răscumpărarea noastră, prin moartea Sa pe Cruce, astfel încât Mielul jertfit „ intră în istorie, ia chipul Pruncului şi aceasta înseamnă naşterea din Bethleemul iudeii" (Paul Evdokimov,*Rugăciunea în biserica de răsărit,*p.162). Proscomidiarul este în acelaşi timp peşteră şi, la fel, mormânt. În sensul în care şi Naşterea este văzută ca început, ca punct premergător al morții, al răscumpărării şi Împăcării noastre cu Dumnezeu : „ noi îl cunoaştem deja pe Hristos răstignit – scria părintele Stăniloaie – în El actele acestea nu mai sunt distanțele, ci reprezintă întregirea persoanei Sale realizate ca om. Actele trecutului se concentrează în El, înghițind distanțele temporale…..in Hristos cel etern, e lucrător trecutul,prezentul şi viitorul, între care distanțele au dispărut"(Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloaie, *op.cit.,p.*112-113. În sensul acesta, între Naşterea şi Mormântul Domnului nu mai există distanță.

Se cade a fi precizat că Prescura din care este scos Agnețul se numeşte aducere, iar Pâinea este considerată ca susținătoare a vieții noastre. Pâinea pe care o aducem la Sfântul Altar pentru a se scoate din ea Agnețul, reprezintă, de fapt, „ aducerea noastră la Dumnezeu, iar

scoaterea Agnețului din prescură reprezintă desprinderea Mântuitorului Hristos din pântecele Fecioarei, deci naşterea Sa.

În momentul scoaterii Agnețului, preotul zice : „ ca un Miel nevinovat spre junghiere S-a adus şi ca o oaie fără de glas împotriva celor ce-L tund pe El aşa nu si-a deschis gura Sa". „ Miel fără de glas" arată şi întăreşte acceptarea de către Mântuitorul a jertfei de bună voie, fără ripostă.

După scoaterea Agnețului care este aşezat pe Disc cu pecetea în jos (pecetea fiind partea pe care se află înscris : Iisus Hristos învinge), arătând prin aceasta ca Hristos a venit pentru mântuirea celor de jos, pentru noi oamenii, urmând să fie junghiat Mielul în patru părți. Agnețul nu este împărțit în totalitatea sa în patru părți, ci doar miezul aceea arătând ca Hristos făcut om rămâne şi Dumnezeu; coaja rămâne întreagă pentru că prin întruparea şi moartea sa, nu are loc o desființare a ipostasului său dumnezeiesc. După junghiere, Agnețul este ridicat cu pecetea în sus lucru ce indică faptul că Hristos s-a ridicat ca om cu fața spre Tatăl, spre cer, aceasta, desigur, în numele umanității care imploră reluarea comuniunii cu dumnezeirea, comuniune desființată prin păcatul strămoşesc.

Urmează împungerea Agnețului cu copia, de către preot, în partea Iis rostind : „ Şi unul din ostaşi cu sulița în coasta Lui a împuns", aceasta punând în evidența împungerea coastei Mântuitorului de către ostaşul roman. După rostirea acestor cuvinte, preotul toarnă in Potir, concomitent, vin şi apă,conținând spusele de mai înainte : „ şi îndată a ieşit sânge şi apă". Preotul binecuvintează amestecarea arătând prin aceasta ce el, de acum, aparțin lui Hristos Dumnezeu , deşi nu la gradul absolut.

După scoaterea Agnețului şi binecuvântarea amestecării vinului şi a apei, urmează scoaterea dintr-o altă prescură a unei miride (în formă triunghiulară) „ intr-u cinstea şi pomenirea PreaSfintei Născătoare de Dumnezeu. Aşezând mirida aceasta în dreapta Agnețului , preotul rosteşte : „ statut-a Împărăteasa de-a dreapta Ta, în haină aurită, preaînfrumusețată îmbrăcată. Aşezarea miridei pentru PreaSfânta Născătoare de Dumnezeu înseamnă, de fapt, că jertfa lui Hristos din Sfânta Liturghie este făcută spre slava Maicii Sale.Maica Domnului este reprezentată, aşadar de mirida adusă în cinstea Sa, alături de chipul Trupului Fiului Său, Agnețul : „ Maica Domnului se roagă în fruntea întregii comunități ca acest Agneț să fie primit în jertfelnicul cel mai presus de ceruri şi prefăcut în trupul jertfit al Fiului Ei, care va reperezenta (…) jertfa comunității şi a Maicii Domnului însăşi „(pr.prof.dr.Dumitru Stăniloaie ,*op.cit.,*p.122.

Urmează aşezarea în partea stângă a Agnețului a miridelor pentru cele nouă cete de Sfinți : Sfinții Îngeri, Sfinții Prooroci, Sfinții Apostoli, Sfinții Ierarhi, Sfinții Mucenici, Sfinții Cuvioşi, Sfinții Doctori fără de arginți, Sfinții drepți Părinți Ioachim şi Ana şi toți Sfinții, împreună cu rugăciunile Sfântului a cărui Liturghie se săvârşeşte.

Aceasta demonstrează că toți aceşti Sfinți se bucură de aceeaşi slavă, de care se bucură Domnul cel Răstignit şi Înviat, dar nu se află în aceeaşi intimitate cu El, aşa cum se află Maica Lui. Scopul scoaterii acestor miride este la fel, acela de a mijlocii prin rugăciunile lor, primirea pâinii şi a vinului de către Dumnezeu, în vederea prefacerii în trupul şi Sângele Mântuitorului. În partea de jos a discului, sub agneț, vor fi aşezate mai multe rânduri de miride pentru cei vii, începând cu episcopul locului, conducătorii şi armata țării, ctitorii Sfântului Locaş (ai bisericii unde se săvârşeşte Sfânta Liturghie) şi nu în ultimul rând pentru cei adormiți.Pomenirea celor vii , cât şi a celor morți la proscomidie are un sens profund, sens relevat de părintele Staniloaie în câteva propoziții : „ Bucățica de pâine scoasă pentru fiecare persoană umană distinge pe cei pentru care se scoate, dar şi apropie de Hristos şi între ei , arătându-i în plus ca fiind de aceeaşi fire umană cu Hristos şi între ei. Aceste miride nu sunt scoase cu scopul de a-i împărtăşi din ele pe credincioşi, pentru că din ele nu se împărtăşeşte niciodată nimeni, ele sunt scoase pentru a sta în apropierea Trupului Domnului. În sensul acesta „ toți ne unim cu Hristos prin împărtăşire, dar rămânem şi distincți de El, prin părticelele din care nu se împărtăşeşte

nimeni”.Rostul Pomelnicelor date pentru a fi citite la proscomidie de către preot, care scoate ori de câte ori citeşte un nume o miridă, aşezând-o pe Disc,este unul major. Prin aceasta, fiecare dintre noi ne dăruim ,, pe noi înşine şi unii pe alţii ,, lui Hristos ,, ştiind că prin aceasta îl vom avea adevărat în veci, La darul oferit nouă de mântuitorul nostru Iisus Hristos, noi răspundem cu un << contra dar>>, dacă se poate spune aşa, oferindu-ne pe noi şi pe toţi cei dragi ai noştri, ca un dar al lui Hristos”. Semnificarea aşezării miridelor pe Disc reprezintă ,, Nunta Mielului Hristos, înconjurat de PreaSfânta Născătoare de Dumnezeu şi de ÎnainteMergătorul, urmat de Îngeri si de Sfinţi. Este de fapt chipul desăvârşit al Bisericii care acoperă cerul şi pământul, îi cuprinde pe cei absenţi şi pe cei adormiţi, recapitulează universul lui Dumnezeu într-un dat viu”. (Paul Evdokimov,*op.cit.*p.161.

Rânduiala proscomidiei se încheiere cu tămâierea darurilor, când rugăciunea se îndreaptă spre cea de-a treia persoană a Sfintei Treimi, fiind invocată pogorârea harului divin. Dacă darurile au fost până acum oferite Tatălui, mergând până sus la EL, acum se face invocarea Duhului Sfânt, care să facă lucrarea de prefacere a lor în Trupul şi Sângele Domnului. Deşi nu aceasta este Epicleza, acum se face începutul, e de fapt acel ,, urcuş” spre prefacerea deplină.

După tămâierea darurilor, peste Sfântul Disc se aşază steluţa zicând preotul : ,, Şi venind steaua a stat deasupra locului unde era Pruncul”. În jurul Agneţului e concentrat, acum, cosmosul întreg, care vine să-l acopere, aşezându-se deasupra lui. Este starea de kenoză ,, în care se acoperă dumnezeirea servindu-se de cosmos” (Pr.Dumitru Stăniloaie,*op.cit.*p.129. În jurul lui Hristos se află pe Disc cele pământeşti împreunate cu cele cereşti. Semicercul viilor şi al morţilor ,, are în vârf o stea”,pe Hristos. Toţi cei care au văzut steaua strălucind deasupra locului unde s-a născut Hristos, ştiau că El este Fiul lui Dumnezeu, lucru care se face văzut şi simţit odată cu ieşirea Fiului lui Dumnezeu la propovăduire.

Urmează acoperirea darurilor, acoperămintele reprezintă aripile cu care Domnul Hristos ne ocroteşte, aceasta rezultând şi din cuvintele rostite de preot în momentul acoperirii : ,, Acoperă-ne cu acoperământul aripilor Tale, alungă de la noi pe tot vrăjmaşul şi potrivnicul”. ,, Domnul se acoperă împreună cu noi, se acoperă cu noi ca să ne acopere de vrăjmaşi şi să ne ţină lângă El ,,. Este de fapt ,, sensul hristologic cosmologic, reprezentând pe Hristos Cel ce este în slavă, care acoperă nevăzut şi conduce la mântuirea lumea şi sufletele noastre”(ibidem,p.131). Acoperămintele Discului şi ale Potirului sunt chipul real al scutecelor Mântuitorului la Naşterea Sa în Bethleem, şi în acelaşi timp, giulgiurile cu care a fost înfăşurat Trupul Mântuitorului de către Iosif şi Nicodim, la patima Sa.

Înaintea otpustului slujbei proscomidiei preotul rosteşte rugăciunea de binecuvântare a darurilor de pâine şi vin, cerând lui Hristos ,, să le primească pe dânsele în Sfântul, cel mai presus de ceruri şi duhovnicescul său Jertfelnic. Aceasta este de fapt rugăciunea prin care darurile de pâine şi vin aduse de credincioşi sunt afierosite lui Dumnezeu, ele devenind din acest moment din acest moment din simple daruri, cinstite daruri,pentru ca mai apoi să devină Sfinte Daruri. Acest fapt indică de fapt realitatea prefacerii darurilor, care nu ţine strict de momentul Epiclezei, ci străbate întreaga Sfântă Liturghie. În timpul Sfintei Liturghii darurile se află într-un permanent urcuş al trecerii lor de la simplă pâine şi vin la realitatea Trupului şi Sângele Mântuitorului Hristos, moment care culminează, adică se împlineşte în actul Epiclezei.

După otpust darurile sunt cădite de către preot, jertfa de tămâie descoperind darurile de tămâie aduse de magi la Naşterea Mântuitorului, venirea femeilor mironosiţe la mormânt pentru a unge cu miresme trupul Mântuitorului la patima Sa, şi în acelaşi timp jertfa credincioşilor Bisericii aduse lui Hristos, care se înalţă asemenea fumului de tămâie la Prestolul Slavei Sfintei Treimi.

2. Liturghia catehumenilor

-Binecuvântarea Împărăției

Începutul Liturghiei îl face binecuvântarea Împărăției: "Binecuvântată este Împărăția a Tatălui şi a Fiului şi a Sfântului Duh… ". În Liturghie creştinul e situat dincolo de temporalitate şi spațialitate, el trăind cu anticipare timpul eshatologic, al Împărăției ce va să vină . Formula de început a Sfintei Liturghii prezintă o deosebită importanță în plan dogmatic, întrucât "Împărăția lui Dumnezeu este conținutul vieții creştine" ea este "cunoaşterea lui Dumnezeu… unirea cu El şi viața întru El" (Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate şi comuniune în Liturghia Ortodoxă*, p. 143).

Binecuvântarea de început este importantă întrucât ea vesteşte faptul că putem să moştenim din nou, ceea ce am pierdut odată cu căderea lui Adam, adică Împărăția cea veşnică. Împărăția e Treimică, însă în deplină unitate "pentru că Dumnezeu nu e cunoscut ca un monarh singuratic, ci ca desăvârşita comuniune de trei Persoane" (Paul Evdokimov, *Rugul aprins,* p. 87).

Comuniunea credincioşilor din Liturghie, are deci ca temei ultim unitatea Treimică, ce implică unitatea Bisericii. Împărăția lui Dumnezeu este una "a iubirii între Tatăl şi fiii înfiați de Fiul şi dăruiți cu totul în Fiul Tatălui." (Paul Evdokimov, *Rugul aprins,* p. 87).

Preotul, binecuvântând Împărăția îl închipuieşte pe Hristos, care prin propria Sa jertfă a intrat în Sfânta Sfintelor din Cer, mijlocind pentru iertarea păcatelor noastre şi reprimirea noastră în sânul Părintelui. Hristos face însă numai începutul "reintegrării" noastre în Împărăția Sa, sarcina fiind în acelaşi timp şi a noastră. Omul, cu libertatea îngustată de consecințele păcatului, caută să redobândească libertatea dintru începuturi, libertatea fiului lui Dumnezeu, integrat în Împărăția iubirii Acestuia. Binecuvântând această Împărăție la începutul Sfintei Liturghii, o cerem de fapt, o dorim vie şi actualizată prin puterea şi lucrarea Duhului Sfânt. (Nicolae Cabasila, *Tâlcuirea Dumnezeieştii Liturghii*, p. 30).

Apoi, semnul crucii cu care preotul însemnează antimisul în momentul rostirii binecuvântării e dovada faptului că Treimea stă în legătură cu Crucea şi că mântuirea noastră s-a realizat prin răstignirea şi moartea pe cruce a Cuvântului.

- Ectenia mare

După rostirea binecuvântării, urmează ectenia mare, care începe cu cerea "Cu pace Domnului să ne rugăm". Sensul acestei cereri este pe de o parte învrednicirea noastră de pacea Împărăției lui Dumnezeu, iar pe de altă parte în dobândirea păcii noastre față de patimi "care sfâşie unitatea din noi şi dintre noi… Împărăția lui Dumnezeu este pace şi unde nu este pace, nu e nici bucurie şi nici dreptate" (Pr. Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate şi comuniune…*, p. 163).

Cerem apoi de la Dumnezeu "pacea de sus şi mântuirea sufletelor noastre", în sensul că "trebuie să ne sârguim a dobândi mai întâi pacea care stă în putința noastră şi după aceea cerem de la Dumnezeu pacea Lui" (Nicolae Cabasila, *Tâlcuirea Dumnezeieştii Liturghii,* p. 32). Este de fapt afirmată în această cerere a ecteniei relația teandrică om – Hristos.

Ajutorul lui Dumnezeu e de trebuință apoi pentru "pacea a toată lumea şi bunăstarea Bisericii", fiind pus în evidență în acest mod atributul lui Dumnezeu de Creator şi Proniator al lumii. "Biserica este lăsată în lume pentru a mărturisi pe Hristos şi Împărăția Lui şi Bisericii" de fapt "îi este încredințată lucrarea Lui" (Alexandre Schmemann, *Euharistia-Taina Împărăției,* p. 62). Şi aici aflăm temeiul rugăciunii şi mijlocirii noastre pentru aşezământul Bisericii. Rugăciunea are apoi în vedere "unirea tuturor", întrucât "unitatea tuturor în Dumnezeu alcătuieşte ultimul scop al creației şi mântuirii… Biserica se roagă pentru depăşirea tuturor dezbinărilor" (*Ibidem*). Prin rugăciunea unității "cerem această pace de la Dumnezeu şi unirea Bisericilor,

nelăsând grija pentru ele numai lui Dumnezeu, ci arătăm că voim să lucrăm şi noi pentru ele" (Pr Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate şi comuniune…,* p. 164)

Ectenia mare continuă apoi cu diferite cereri ce încearcă să cuprindă în ele toate trebuinţele omului şi toate momentele existenţei în care acesta se zbate. Iar aceasta se constituie într-o reală solidaritate interumană, căci "Bisericii îi este dată stăpânirea şi puterea de a înălţa această rugăciune universală, îi este dat să mijlocească înaintea lui Dumnezeu pentru întreaga lui creaţie" (Alexandre Schmemann, *Euharistia…*, p. 62).

Şirul cererilor din ectenia mare se încheie cu pomenirea Născătoarei de Dumnezeu şi a întregului şir al sfinţilor Bisericii. Amintirea Născătoarei de Dumnezeu e continuată de îndemnul de a ne dărui "pe noi înşine şi unii pe alţii lui Hristos Dumnezeu". Dăruirea noastră lui Hristos pune în lumină libertatea umană, afirmată în chip deplin după Răscumpărarea lui Hristos, căci "numai întrucât mă dăruiesc eu lui în deplină libertate, mi se dăruieşte şi El" (Pr. Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate şi comuniune…,* p. 167).

Abia acum se descoperă sensul mijlocirii către Născătoarea de Dumnezeu căci "ea ne dăruieşte pe noi Lui, întrucât ni se dăruieşte Ea însăşi. Şi din aceasta luăm putere să ne dăruim şi noi uni altora şi deci şi unii pe alţii lui Hristos" (*Ibidem.,* p. 169).

- Antifoanele

Primul antifon al Sfintei Liturghii, este în rezumat o binecuvântare adusă numelui lui Dumnezeu, o preaslăvire a Sa: „Binecuvintează suflete al meu pe Domnul şi toate cele dinlăuntrul meu, numele cel sfânt la lui, bine eşti cuvântat Doamne". Rugăciunea pe care preotul o rosteşte în taină în Sfântul Altar în timpul cântării acestui antifon, exprimă posibilitatea cunoaşterii lui Dumnezeu în mod apofatic şi e chiar dovada exprimării Fiinţei dumnezeieşti prin negaţii: "Doamne Dumnezeul nostru, a Cărui stăpânire este neasemănată şi slavă neajunsă, a Cărui milă este nemăsurată şi iubire de oameni negrăită" (*Liturghier,* p. 107). Antifonul al doilea este o minunată prezentare a dogmei hristologice: "Fiul şi Cuvântul lui Dumnezeu" apare ca "Unul născut" exprimând naşterea Sa din veşnicie din Tatăl, şi în timp, din Fecioara. Hristos este apoi numit "Fiul lui Dumnezeu" şi al omului, Care în chip deosebit în sânul Sfintei Treimi este "Cuvântul lui Dumnezeu", veşnicia Sa fiind exprimată în chip vădit: "Cel ce eşti fără de moarte". Răscumpărarea apare de asemenea foarte bine pusă în evidenţă "Ai primit pentru mântuirea noastră, a Te întrupa din Sfânta Născătoare de Dumnezeu" evidenţiind desigur şi starea kenotică, de micşorare a slavei Sale negrăite. În legătură strânsă cu învăţătura hristologică, apare şi cea mariologică. Astfel expresia, "Pururea Fecioara Maria", exprimă curăţia deplină a Mariei. Întruparea e formulată în sensul dogmei de la Calcedon (neamestecat, neschimbat, neîmpărţit şi nedespărţit) căci se zice "neschimbat Te-ai întrupat". Apare apoi reliefată lucrarea răscumpărătoare a lui Hristos şi biruinţa Sa asupra morţii. Nu e neglijată nici relaţia între Hristos şi Sfânta Treime: "Unul fiind din Sfânta Treime" – ce ne duce cu gândul la unitatea Fiinţei dumnezeieşti şi la Treimea Persoanelor. Hristos este "împreună – slăvit cu Tatăl şi cu Duhul Sfânt" – fiind astfel aşezat în comuniunea de sfinţenie a persoanelor Treimice. Rugăciunea rostită de către preot în taină, în timpul acestui antifon, mijloceşte stăruitor ajutorul lui Dumnezeu şi împlinirea voii Sale cerând stăruitor ca această voie a Sa să se reverse şi asupra sufletelor credincioşilor.

- Fericirile şi Vohodul cel mic (Ieşirea cu Sfânta Evanghelie)

Cântarea Fericirilor exprimă de fapt "condiţiile ce se cer pentru trăirea Împărăţiei cerurilor" (Pr. Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate şi comuniune în Liturghia Ortodoxă,* p. 167), în care creştinul este situat deja, cu toate că nu în chip desăvârşit. Ieşirea preotului cu Evanghelia îl prezintă pe Însuşi Hristos, ce se descoperă lumii prin învăţătura Sa dumnezeiască. Momentul

marchează preazența reală a lui Hristos în Sfânta Liturghie, El chemându-ne în Împărăția Sa, prin împlinirea învățăturii Sale. Uşile altarului, care se deschid în acest moment simbolizează aceiaşi dimensiune a Împărăției, căci în momentul acesta Însăşi Împărăția lui Dumnezeu stă înaintea noastră deschisă, îmbiindu-ni-se. Preotul, conştientizând întrepătrunderea cosmicului cu terestrul cere ca "împreună cu intrarea noastră să fie şi intrarea sfinților îngeri care slujesc împreună cu noi, şi împreună slăvesc bunătatea Ta" (*Liturghier,* p. 110). Apare pentru întâia dată afirmată în cuprinsul Sfintei Liturghii, anghelologia, adică învățătura despre sfinții îngeri, precum şi una din funcțiile pe care aceştia o îndeplinesc: slujirea şi preaslăvirea lui Dumnezeu. Preotul doxologeşte apoi pe Dumnezeu zicând "Că Ție se cuvine toată slava, cinstea şi închinăciunea… " unde "închinăciunea accentuează densitatea umanului în fața revărsării cereşti şi a sfântului" (Paul Evdokimov, *Rugul aprins,* p. 80).

Apoi este binecuvântată intrarea sfinților: "Binecuvântată este intrarea sfinților Tăi…", moment în care "credincioşii formează cortegiul Împăratului, asociat cu corul ceresc al îngerilor" (*Ibidem*). Intrând prin uşile împărăteşti preotul zice: "Înțelepciune drepți", adică "stați cu cugetul drept, curat, nestrâmbat şi înălțat, căci Acesta este Hristos, Înțelepciunea lui Dumnezeu" (Pr. Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate şi comuniune…,* p. 181).

Biserica se proşternă cântând "Veniți să ne închinăm şi să cădem la Hristos! Mântuieşte-ne pe noi, Fiul lui Dumnezeu, Cel ce eşti minunat întru sfinți!". E prezentată din nou imaginea de ansamblu a Împărăției Creşti ce se revelează creştinului: Hristos cel înconjurat se sfinți. Astfel, "dacă în Liturghia credincioşilor, trupul lui Hristos este înălțat, exclamându-se "Sfintele Sfinților", într-un mod similar în "Liturghia catehumenilor, înainte de săvârşirea cuvântului, este proclamată într-un chip asemănător că sfinții nu sunt sfinți decât prin participarea la Sfântul lui Dumnezeu" (Paul Evdokimov, *Rugul aprins,* p. 90).

Şi iată că în acest moment, Liturghia devine temei al cinstirii sfinților, punând în lumină slava de care ei se învrednicesc în perspectiva Împărăției.

Încercând o apreciere teologică a celor petrecute în Sfânta Liturghie până aici trebuie precizat faptul că Antifoanele exprimă oarecum timpurile premesianice, adică dinaintea venirii Mântuitorului, vremuri ce se constituiau în aşteptarea Izbăvitorului, timpuri ce se apropie uşor de vremea Sfântul Ioan Botezătorul, care aduce revelarea Logosului Dumnezeiesc, descoperirea Lui către întreaga lume: "Iată Mielul lui Dumnezeu" (vezi Pr. P. Vintilescu, *Liturghierul explicat,* p. 173). Fericirile ne plasează deja în timpurile mesianice ale revelării depline a Fiului lui Dumnezeu.

Liturghia îşi descoperă sensul ei în chip deplin, prin intrarea cu Sfânta Evanghelie, căci mai mult decât oricând acum este descoperită Împărăția lui Dumnezeu în toată amploarea ei. Liturghia "ne vorbeşte despre înălțarea noastră acolo unde S-a înălțat Hristos… Euharistia este întotdeauna ieşirea din lumea aceasta şi înălțarea la Cer, iar simbol al înălțării posibile şi reale este Prestolul (Sfânta Masă)" (Alexandre Schmemann, *Euharistia…*, p. 66).

- Imnul Trisaghion

În atmosfera aceasta de întrepătrundere între planul spațial şi cel cosmic, adunarea credincioşilor se asociază la cântarea îngerilor. E momentul Trisaghionului: "Sfinte Dumnezeule, Sfinte Tare, Sfinte fără de moarte, miluieşte-ne pe noi". În imnul acesta apare din nou afirmată prezența treimică: "Tatăl – izvorul sfințeniei, Sfântul; Fiul, Cel puternic, Cel care biruieşte moartea; Sfântul Duh, dătătorul de viață. suflarea vieții veşnice" (Paul Evdokimov, *Rugăciune în Biserica de Răsărit,* p. 170). Fiecărei persoane a Sfintei Treimi i se asociază în imnul trisaghion un atribut specific Ființei dumnezeieşti Celei Una: Tatălui – Sfințenia, Fiului – Atotputernicia, Duhului Sfânt – Veşnicia. Sfințenia exprimată în acest imn se adresează comunității "pentru că ea întreagă trebuie să se sfințească din aceasta… Trăirea sfințeniei lui Dumnezeu de către fǎpturi

despătimeşte, în măsura în care ea e trăită… Experienţa prezenţei lui Dumnezeu a devenit acum foarte accentuată şi în comunitatea liturgică, făcându-o să exprime această experienţă în cântarea ei entuziastă, asemenea celei a îngerilor şi unită cu ea” (Pr Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate şi comuniune în Liturghia Ortodoxă*, pp. 185-187).

Rugăciunea rostită în taină de către preot în timpul imnului Trisaghion, are un bogat conţinut dogmatic, căci ea face o prezentare eshatologică: Dumnezeu “Întru sfinţi se odihneşte… lăudat de serafimi şi… heruvimi şi de toată puterea cerească închinat.” Apare astfel exprimată în sinteză creaţia lui Dumnezeu: “Cel dintru nefiinţă întru fiinţă ai adus toate; Care ai zidit pe om după chipul şi asemănarea Ta şi cu tot harul L-ai împodobit” iar apoi se preaslăveşte purtarea de grijă a lui Dumnezeu: “Cel ce dai înţelepciune şi pricepere celui ce cere, şi nu treci cu vederea pe cel ce greşeşte” (*Liturghier, p. 113*). Preotul se mută apoi în spatele Sfintei Mese, în Scaunul cel de sus, mutându-se astfel în planul eshatologic al Împărăţiei pentru a fi mai aproape de izvorul sfinţeniei, pe care o exprimă imnul credincioşilor: “Sfinte Dumnezeule… ”.

-Propovăduirea Scripturii în Liturghie

De aici, din locul Scaunului celui de Sus, preotul provoacă citirile sfinte din Evanghelie şi Apostol. Are loc în aceste momente Euharistia Cuvântului. Provocarea pericopei din Apostol şi din Evanghelie se face prin formulele rostite de preot: “Să luăm aminte. Pace tuturor! Înţelepciune. Să luăm aminte!”. Cu alte cuvine “Iată aceasta este înţelepciunea adevărată… să ascultăm deci, înţelepciunea ce de sus…” (Pr. P. Vintilescu, *Liturghierul explicat,* p. 193). Cunoaşterea lui Dumnezeu prim mutarea noastră în planul cosmic al existenţei, poate mijloci cel mai fericit pătrunderea în taina cuvântului dumnezeiesc. Dogma nu rămâne astfel numai la nivelul intelectului, ci ea se vrea experimentată în suflet. E din acest motiv, foarte important ca rostirea dogmei să fie integrată în conţinutul Liturghiei, care este legată direct de prezenţa reală a lui Hristos. Dogma se revelează în Liturghie, după cuvântul doxologic: “Întru lumina Ta vom vedea lumină.” Însăşi Taina Euharistică este legată de Logosul cin Scriptură. Căci Euharistia este legată de Hristos cel revelat biblic, evanghelic. Taina este deci biblică: “Rupându-se de cuvânt… Tainele se rup, se separă… de Hristos, Care trebuie să fie conţinutul însăşi al Tainei. Prin ruperea Cuvântului de Taină, Taina riscă să fie înţeleasă ca magie, iar Cuvântul fără Taină este ameninţat să fie redus la doctrină. Taina este tocmai interpretarea cuvântului, căci interpretarea cuvântului mărturiseşte întotdeauna Cuvântul care devine viaţă.” (Alexandre Schmemann, *Euharistia-Taina Împărăţiei*, pp. 74-75).

În timpul citirii Apostolului, preotul rosteşte rugăciunea dinaintea Sfintei Evanghelii care este constituită asemenea unei epicleze, fiind de fapt “epicleza Cuvântului”, căci invocăm puterea lui Dumnezeu “să strălucească în inimile noastre… lumina cea curată a cunoaşterii Dumnezeirii…şi să deschidă ochii gândului nostru spre înţelegerea evanghelicilor… propovăduiri”. Aceasta întrucât Dumnezeu este “luminarea sufletelor şi a trupurilor noastre.” (*Liturghier*, p. 115). Este de fapt invocarea harului dumnezeiesc, care să descopere minţii noastre profunzimea dogmei evanghelice. Apare iarăşi lucrarea teandrică – luminarea harică din partea lui Dumnezeu, iar din partea omului înţelegerea adevărului revelat prin descoperire.

Citirile biblice trebuiesc să fie cuminecări de Cuvântul lui Dumnezeu. Sfinţii Părinţi insistă asupra acestui lucru, ca de pildă Clement Alexandrinul: “Trebuie să ne hrănim cu seminţele vieţii aflate în Biblie precum facem în Euharistie” (Clement Alexandrinul, *Stromata I*). Fericitul Ieronim: “Noi mâncăm Trupul şi bem Sângele Său în dumnezeiasca Euharistie, dar şi în citirea scripturilor” (Fericitul Ieronim, *Asupra Eclesiastului*). Citirea evangheliei de către preot, are loc, după ce credincioşii au fost îndemnaţi ca să o asculte “cu înţelepciune, drepţi”. Cabasila, zice “Să fim în stare de veghe… cu înfiorare şi cu toată cucernicia să trăim în această convorbire cu Dumnezeu” (Nicolae Cabasila, *Tâlcuirea Dumnezeieştii Liturghii*). După citirea acesteia,

întreaga comunitate exclamă "Salvă Ţie Doamne, slavă Ţie." "Odată ce prin Cuvântul Evangheliei ne unim cu Hristos Dumnezeu, Care-l rosteşte, ce mai căutăm altceva?" şi ce mai putem rosti, decât "slavă" (Pr. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*)

Legătura dintre Scriptură şi Liturghie este una inseparabilă, aceasta întrucât "Scriptura a apărut ca o colecţie de cărţi autorizate… mai întâi prin uz liturgic" (Georges Florovsky, *Bible, Church, Tradition,* An Eastern Ortodox View, t. I, 1972, p. 18). Liturghia, dealtfel, nici ea nu poate fi separată în nici un mod de Scriptură. Liturghia Ortodoxă "are un profund caracter biblic, scopul ei fiind pe lângă acela de sfinţire a credincioşilor şi acela de propovăduire a Cuvântului lui Dumnezeu" (*Martyria/Mission, The Witness, of the Ortodox Church today,* Ed. Ion Bria, Geneva 1980, p. 9). Tocmai acesta este scopul şi rolul citirilor biblice de la Sfânta Liturghie. Iar înţelegerea acestor citiri scripturistice este însoţită de ambianţa liturgică "în care cunoaşterea intelectuală este completată de cunoaşterea şi înţelegerea harică, spirituală" (Pr. Prof. Dr. Mircea Basarab, *op. cit.,* p. 465.) Liturghia, după afirmaţia lui Nissiotis "este o mişcare în realitatea celor două naturi ale lui Hristos" (Nikos A. Nissiotis, *Die Liturgie und das geistliche Leben,* în "Kyrios", 1961, p. 151 apud Pr. Dr. Mircea Basarb, *Biblia în Liturghia şi viaţa spirituală ortodoxă,* în rev. "Mitropolia Banatului", an XXIX, 1979, nr. 1-3, p. 35). În conţinutul ei "totul converge spre Iisus Hristos; lecturile biblice, imnele, simboalele liturgice ne conduc spre unirea reală cu El, realizată în Sfânta Euharistie" (Pr. Mircea Basarab, *Biblia în Liturghie…,* p. 35). Totuşi, ceea ce e important de reţinut este faptul că "în Liturghie accentul nu cade oe textul sacru şi transmiterea lui, ci pe evenimentul şi mesajul ce-l transmite şi care e aprofundat, actualizat şi trăit în comunitatea liturgică… evenimentul este trăit ca ceva propriu comunităţii… care trăieşte noul aspect ca pe o manifestare a vieţii în Duhul Sfânt" (Idem, *Scriptură şi Liturghie…¸* p. 466). Viaţa în comuniune a credincioşilor dă Scripturii un sens nou actual, adaptat trebuinţelor imediate căci "acelaşi Duh Sfânt care a inspirat Scriptura este prezent în cadrul Liturghiei ca să întărească şi să completeze eforturile umane pentru descoperirea adevărului ascuns în Scriptură" (*Ibidem.,* p. 467). Duhul adună comunitatea şi face rugăciunea ei vie, însufleţită, şi acelaşi Duh Sfânt actualizează pentru credincioşii adunaţi la Liturghie, Scriptura, transformând-o în răspuns viu la solicitările fiecăruia în vederea realizării urcuşului spiritual. Şi astfel Scriptura iese din sfera trecutului, depăşeşte nivelul unui simbol şi inestimabil document cu o certă valoare istorică, şi devine actuală prezentă. "În perspectivă Euharistică, evenimentele biblice trecute ca şi cele eshatologice devin prezente, ele nu sunt doar comemorări ale unor evenimente, ci trăiri reale – putem spune în felul acesta că Evanghelia lui Hristos rămâne prezentă şi actuală în Biserică şi Liturghie, tot aşa cum Hristos rămâne pururea cu noi în Euharistie" (*Ibidem.,* pp. 467-468). Sarcina aceasta a actualizării Scripturii şi adaptării ei la nevoile credincioşilor, desigur în comuniunea Duhului Sfânt, revine în mare măsură predicii, omiliei. Omilia are din punctul acesta de vedere şi ea o dimensiune profund liturgică. Tocmai de aceea, părintele Schmeman sublinia că "predica nu este un dar personal, ci harisma dată Bisericii… este slujirea de învăţătură a ierarhiei… având izvorul său haric în adunarea Bisericii" (Alexandre Schmemann, *Euharistia…*, p. 84). Rolul comunităţii în revelarea conţinutului Scripturii în sensul ei actual, e unul covârşitor, căci "numai Biserica întreagă… are mintea lui Hristos" (*Ibidem.,* p. 85). Tot privitor la interpretarea sensului Scripturii se cuvine subliniat încă o dată rolul experienţei euharisitice, căci numai "prin experienţe euharistice repetate, prin împărtăşiri dese, exegetul primeşte o dată cu Hristos euharisticul şi <<gândul lui Hristos>> (I Corinteni 2, 16)" (Pr. Mircea Basarab, *Scriptură şi Liturghie,* p. 472). Actualizarea Scripturii ţine apoi de comunitate în măsura în care "comunitatea liturgică adunată în rugăciune să frângă pâinea… ascultă Scriptura şi interpretarea ei. Ori, ascultarea cu evlavie a cuvintelor lui Iisus atrage, după mărturisirea Scripturii, lucrarea Sfântului Duh. Scriptura şi comunitatea liturgică se condiţionează" deci "reciproc, pentru că fără

Scriptură credința acesteia ar slăbi, iar fără comunitatea liturgică, Scriptura n-ar fi actualizată” (*Ibidem.,* p. 476).

- Ectenia întreită

Ectenia de după Evanghelie, este una de cerere. “Miluieşte-ne pe noi Dumnezeule după mare mila Ta, ne rugăm Ţie auzi-ne şi ne miluieşte”. Răspunsul credincioşilor este şi el tot o cerere, rostită însă stăruitor, Fiind una întreită: “Doamne miluieşte”. Tocmai de aceea şi ectenia poartă numele de întreită, iar lucrul acesta ne duce cu gândul la stăruința noastră în rugăciunea ca Dumnezeu să-şi arate spre noi mila Sa. Mila aceasta pe care noi o cerem de la Dumnezeu ne-a dăruit-o El, mai înainte de a o cere noi în Liturghie căci “a trebuit milă deosebit de mare… ca să-L facă pe Fiul Său om şi Acesta să se răstignească pentru noi” (Pr. Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate şi comuniune în Liturghia Ortodoxă,* p. 201).

Deci noi cerem ceea ce deja am primit, deschizându-ne cu alte cuvinte în fața milei dumnezeieşti, şi dându-ne acordul voinței noastre. Ecfonisul ecteniei, nu mai cere milă, ci proclamă smerit un Dumnezeu Milostiv: “Că milostiv şi iubitor de oameni Dumnezeu eşti…”. Liturghia scoate în evidență, deci, în acest moment, un alt atribut a lui Dumnezeu, anume milostenia, căci “Dumnezeul Liturghiei nu e un Dumnezeu al rațiunii reci, ci al unei sfințiri luminoase, al unei participări la durerea celor ce suferă cumplit, în starea de adâncă decădere şi fără sens în care se află” (*Ibidem.,* p. 202).

. Tocmai de aceea ectenia îi cuprinde în cererile ei pe toți cei ce au nevoie de iubirea lui Dumnezeu: clerul bisericesc, ctitorii bisericii, cârmuitorii țării şi pe toți cei aflați în grele nevoi şi suferințe. Ectenia aceasta reflectă şi dimensiunea slujitoare a Bisericii, îndreptată spre lume, arătând putința lui Dumnezeu de a participa la toate durerile noastre.

Mila lui Dumnezeu descoperă o altă calitate, un alt atribut al Său, anume libertatea Sa, după cum se exprimă şi părintele Stăniloae: “Un Dumnezeu al milei, e un Dumnezeu al libertății, un Dumnezeu personal… iar lumea creată de El e o creație liberă a Lui, chemată la libertatea deplină a Lui, o lume dăruită unor ființe cărora le poate ajuta să scape, dacă vor şi ele, din strâmtorări şi să se bucure de fericirea comuniunii chiar cu Sine Însuşi” (*Ibidem,* p. 203). Tot părintele Stăniloae, zice că mila pe care o cerem de la Dumnezeu nu înseamnă “a ne umili, ci a ne considera ca ființe create prin iubire liberă, în comuniune cu El -căci- în concepția creştină omul e văzut la treapta de partener a lui Dumnezeu. Între om şi Dumnezeu există nişte relații oarecum umane sau pot deveni umane, ca între el şi semenii săi” (*Ibidem,* p. 204).

- Ectenia pentru cei adormiți

Comuniunea credincioşilor cu Hristos şi întreolaltă atinge dimensiuni nebănuite. Ea se extinde până dincolo de mormânt. Creştinul doreşte să comunice şi cu cei trecuți din lumea aceasta, în aceea a veşniciei. Tânjeşte spre comuniunea universală din veşnicia Împărăției lui Dumnezeu. Ectenia pentru cei adormiți este expresie a acestei dorințe. Ea începe, ca şi ectenia întreită prin cererea milei lui Dumnezeu, însă de data aceasta pentru cei adormiți. Rugăciunea se înalță apoi pentru iertarea acestora de păcate. Comuniunea a ajuns aici pe una din culmile sale, căci vrem să-i cuprindem în dragostea noastră nu numai pe cei ce trăiesc pe lângă noi, ci şi pe cei care şi-au împlinit rostul pentru lumea aceasta. Rugăciunea de iertare pentru cei morți cuprinde importante elemente de eshatologie: la început e afirmată spiritualitatea lui Dumnezeu (“Dumnezeul duhurilor”) şi atotputernicia Sa (“şi a tot trupul”); apoi este amintită lucrarea răscumpărătoare a lui Hristos “Care-ai călcat moartea şi pe diavol l-ai surpat, şi ai dăruit viață lumii tale”, exprimându-se, desigur, prin acesta rechemarea omenirii la “slujirea cea dintâi”; în scurte cuvinte este făcută o prezentare, desigur alegorică a locului de odihnă a drepților: “în loc luminat” (referindu-se la lumina dumnezeiască necreată, de care vorbeşte şi Sfântul Simion Noul

Teolog), "în loc cu verdeață, în loc de odihnă, de unde a fugit toată durerea, întristarea şi suspinarea". Această prezentarea a Împărăției lui Dumnezeu, desigur că nu intenționează să sprijine ideea unei materialități a lui în exclusivitate, ci ea trebuie văzută ca o exprimare plastică, ca o expresie a liniştii absolute ce ți-o dăruieşte comuniunea cu Hristos. Rugăciunea exprimă de asemenea ideea unei păcătoşenii generale: "Nu este om care să fie viu şi să nu greşească" a omenirii, excepție făcând de aici doar persoana divino-umană a lui Iisus Hristos: "Numai Tu singur eşti fără de păcat". Rugăciunea se încheie cu exprimarea altui atribut a lui Dumnezeu, anume dreptatea: "Dreptatea ta este dreptate în veac" iar vis-à-vis de ceea ce spunea Mântuitorul: "Eu sunt Calea, Adevărul şi Viața", rugăciunea zice: "Cuvântul Tău este Adevărul." (*Liturghier*, p. 119). Ecfonisul ecteniei îl proclamă pe Hristos ca începător al învierii morților: "Că Tu eşti Învierea şi viața şi odihna adormiților robilor Tăi, Hristoase… ". În încheiere, preotul cere lui Hristos pentru cei adormiți nu numai odihna, ci "veşnica odihnă" şi "veşnica pomenire". Iar prin aceasta mărturisim şi cerem; în primul rând: mărturisim pe Dumnezeu ca fiind "Viață veşnică, fără de sfârşit" şi cerem de la El să "întindă această viață şi la cei ce se alipesc de El prin credință" şi mărturisim apoi nădejdea noastră "că vom dura şi noi în veci prin Dumnezeu" (Pr. Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate şi comuniune în Liturghia Ortodoxă,* p. 209-210).

- Ectenia celor chemați

Această ectenie, se adresează celor nebotezați, care deşi au primit adevărul de credință al Bisericii, au făcut aceasta doar la nivel intelectual, fără a fi mădulare vii ale acesteia. În privința conținutului, ectenia este foarte importantă, întrucât surprinde câteva aspecte dogmatice privitoare la rânduiala catehumenatului şi la Taina Sfântului Botez. La început, cei chemați sunt îndemnați la rugăciune. Apoi sunt pomeniți cei credincioşi, cei ce sunt deja membrii ai Bisericii: "Cei credincioşi pentru cei chemați să ne rugăm, ca Domnul să-i miluiască pe dânşii. Să-i învețe cuvântul adevărului. Să le descopere Evanghelia dreptății. Să-i unească… cu Sfânta Sa sobornicească şi apostolească Biserică". Această cerere a ecteniei nu face altceva decât să exprime deplina comuniune, comuniune ce se exprimă nu numai în legătură cu cei botezați, ci şi cu cei ce intenționează să facă acest lucru. Este rugăciunea celor credincioşi pentru convertirea şi mântuirea tuturor celor ce au cunoştință de "Cuvântul Vieții". Ectenia aceasta exprimă un adevărat proces lăuntric, o colaborare reciprocă între voința omului şi harul lui Dumnezeu. Dumnezeu e rugat să-i miluiască, învățându-i cuvântul adevărului. Şi cum poate Dumnezeu să-i învețe, decât descoperindu-le Evanghelia dreptății? Este scos în evidență acum caracterul revelatoriu al credinței creştine. Credința e darul lui Dumnezeu, concretizat în revelația naturală, dar mai ales în cea supranaturală dăruită nouă în Evanghelie. Dumnezeu dăruieşte totul, omul doar se deschide, dându-şi acordul voinței sale. Şi aşa, el se integrează în organismul viu al Bisericii prin Botez, devenind viu şi lucrător în cadrul acesteia. Continuând ectenia, preotul zice: "cei chemați, capetele voastre Domnului să le plecați". Gestul acesta al plecării capetelor e gestul prin care se manifestă conştiința că cel chemat are trebuință de darurile de sus ale lui Dumnezeu şi că în parte, nu e nici el în afară cu totul de mila lui Dumnezeu şi de împărtăşirea de darurile Lui, chiar dacă nu este încă botezat." (Pr. Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate şi comuniune…,* p. 211. Rugăciunea plecării capetelor celor chemați, după ce exprimă din nou lucrarea mântuirii neamului omenesc prin jertfa lui Iisus Hristos, cere lui Dumnezeu: "caută spre robii tăi cei chemați… şi-i învredniceşte pe dânşii, la vremea potrivită la baia naşterii celei de-a doua, de iertarea păcatelor şi de veşmântul nestricăciunii, uneşte-i pe dânşii cu Biserica Ta şi numără-i pe dânşii cu turma Ta cea aleasă" (*Liturghier,* p. 121). Rugăciunea aceasta exprimă o adevărată teologie a Botezului. Taina Sfântului Botez apare ca naştere de-a doua, conform cuvintelor Mântuitorul (Ioan 5, 16), aducând după sine ca primă consecință ştergerea păcatelor, atât a celui strămoşesc cât şi a celor personale. Botezul ne face făpturi noi, ne îmbracă în "veşmântul

nestricăciunii" şi ne dă dreptul de a deveni membrii ai Bisericii. Ectenia se încheie cu expedierea din Biserică a celor chemaţi, pentru că de acum înainte se va desfăşura "Taina celor credincioşi": "catehumenii sunt trimişi şi credincioşii reţinuţi, căci acest moment descoperă sfârşitul veacurilor. Cel ce rămâne, se pregăteşte pentru prezentarea la judecată" – zice Paul Evdokimov (Paul Evdokimov, *Rugăciunea în Biserica de Răsărit*, p. 178).

2. Liturghia credincioşilor

-Ectenia şi rugăciunile pentru cei credincioşi

De acum înainte Liturghia va deveni în exclusivitate, lucrarea celor credincioşi, celor ce sunt de drept membrii ai Bisericii prin primirea Tainei Sfântului Botez. Rugăciunile pe care preotul le rosteşte pentru cei credincioşi (două la număr) scot în evidenţă "caracterul <<catolic>> (universal) <<colegial>> al jertfei euharistice… a întregului popor a lui Dumnezeu" ((Paul Evdokimov, *Rugăciunea în Biserica de Răsărit*, p. 180).

Căci jertfa nu e aducere numai din partea preotului ci a întregii obşti, care şi ea slujeşte şi preaslăveşte: "Fă-ne pe noi vrednici să-ţi aducem Ţie rugăciuni, cereri şi jertfe fără de sânge, pentru tot poporul Tău… şi dăruieşte Dumnezeule şi celor ce se roagă împreună cu noi sporire vieţii, credinţei şi înţelegerii celei duhovniceşti. Dă-le lor ca totdeauna cu frică şi cu dragoste să slujească Ţie, şi cu nevinovăţie, fără de osândă să se împărtăşească cu Sfintele Tale Taine şi să se învrednicească de cereasca Ta Împărăţie." (*Liturghier*, p. 124). Aceste rugăciuni scot în evidenţă preoţia universală a tuturor credincioşilor pe de o parte, şi preoţia harică pe de altă parte, precum şi scopul Sfintei Liturghii – împărtăşirea credincioşilor ca hrană pentru împărăţia veşnică. După aprecierea părintelui Schmemann "rugăciunile pentru cei chemaţi sunt… expresia liturgică a chemării de bază a Bisericii şi anume – Biserica şi misiunea ei. Creştinul şi Biserica au intrat în lume cu misiunea lor… şi nu pot înceta a fi în misiune, fără a-şi trăda natura lor" (Alexandre Schmemann, *Euharistia – Taina Împărăţiei,* p. 92).

În timpul ecteniei pentru cei credincioşi, se desface antimisul (cuvânt de origine grecească, care în traducere ar însemna "în loc de masă"). În Biserica Ortodoxă, antimisul se află în strânsă legătură cu episcopul, fiind semnul delegării preotului de către episcop pentru a săvârşi Euharistia. Iar "…chemarea… episcopului constă… în a nu da voie unei comunităţi… să devină de sine stătătoare" (*Ibidem.,* p. 102).- Imnul heruvic şi rugăciunea preotului din timpul acestui imn.

Imnul heruvic, cântat de credincioşi îndată după ectenia ce le-a fost destinată, vine să ni-L prezinte pe "Împăratul slavei", "înconjurat de cetele îngereşti". Iar faptul că noi conştientizăm că în mijlocul nostru este Hristos înconjurat de toată oştirea cerească, impune următoarul îndemn: "să tacă tot trupul omenesc şi să stea cu frică şi cu cutremur şi nimic pământesc întru sine să nu gândească" (Heruvicul Sâmbetei celei Mari).

În timpul acestui imn, preotul rosteşte o impresionantă rugăciune pe care am putea-o rezuma în câteva cuvinte: "Tu mă învredniceşti ca preot, dar eu nu mă pot afla pasiv în vrednicia ce mi-o dăruieşti, sau nu o pot primi fără să ţi-o cer şi să mă dăruiesc ei" (Pr. Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate şi comuniune în Liturghia Ortodoxă ,* p. 229).

Finalul acestei rugăciuni prezintă o importanţă dogmatică majoră: "mă învredniceşte, ca să-Ţi aduc eu păcătosul şi nevrednicul robul Tău, darurile acestea…că Tu eşti Cel ce aduci şi Cel ce Te aduci, Cel ce primeşti şi Cel ce Te imparţi, Hristoase Dumnezeu nostru… " (*Liturghier,* p. 125-126). Rugăciunea aceasta exprimă identificarea Preoţiei Bisericii cu Preoţia lui Hristos… Care prin aducerea Sa a sfinţit Biserica şi a dat ei participarea la Preoţia Sa şi la Jertfa Sa". Sfârşitul imnului heruvic este legat de aducerea darurilor de pâine şi vin de la Proscomidiar la Sfânta Masă. Aducerea pâinii şi vinului la Altar reprezintă cosmosul întreg, adus la picioarele lui

Hristos de către comunitate. Ne vom ocupa aici de sensul acestei aduceri întrucât structura Liturghiei din Biserica primară aşeza aici aducerea Darurilor şio pregătirea lor pentru Sfânta Liturghie, iar nu la începutul ei (prin rânduiala Proscomidiei cum se obişnuieşte astăzi). Aducerea darurilor este de fapt jertfa Bisericii, jertfă în care fiecare credincios "se predă pe sine şi ale sale lui Dumnezeu, pentru că el, cunoscând că Dumnezeu nu-l poate iubi decât pe el şi iubindu-L, nu poate să nu tindă spre El spre unirea cu El" (Alexandre Schmemann, *Euharistia…*, p. 106).

Pâinea şi vinul, aduse de comunitate, fac referire la jertfa unică, irepetabilă şi de o valoare absolută a lui Hristos, jertfă ce ne-a mântuit, iar aceste daruri "desemnate a fi jertfa lui Hristos, care includ în sine toate jertfele noastre, ne includ şi pe noi înşine care ne aducem lui Dumnezeu. De aici decurge caracterul de jertfă…" al Aducerii (*Ibidem.,* p. 114).

- Vohodul cel Mare

Preotul, iese cu Discul şi cu Potirul pe solee şi se îndreaptă pe Sfântul Jertfelnic, pentru a le oferi direct lui Hristos. Discul şi Potirul sunt purtate de către preot în dreptul frunții căci "Hristos umple mintea preotului cu cuvântul propovăduirii şi de fapta şi înțelesul jertfei" (Pr. Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate şi comuniune…*, p. 229).

Acum au loc o seamă de pomeniri, în care preotul cuprinde parcă întregul Cosmos, pe cei vii şi pe cei morți deopotrivă. Pomenirile acestea amintesc despre rugăciunea tâlharului de pe cruce: "Pomeneşte-mă Doamne când vei veni întru Împărăția Ta". "Prin aceste pomeniri conştiința sobornicității Bisericii îşi capătă în fiecare membru al ei o nouă întărire. Cei de pe pământ sunt orientați spre veşnicie, căci vor să aibă cu ei pe toți cei vi şi morți" (*Ibidem.,* p. 231).

Intrarea preotului în Altar se face pentru a aduce darurile, jertfa comunității, lui Hristos, în "jertfelnicul Său" cel ceresc. Imnul cântat de credincioşi îl numeşte pe Hristos "Împăratul tuturor", iar comunitatea îl primeşte "înconjurat de cetele îngereşti. Aliluia." Hristos vine în întâmpinarea darurilor noastre, în aceeaşi mişcare kenotică de la întruparea Sa. La rândul ei, comunitatea îl primeşte pe Hristos cu inima deschisă, oferindu-i însuşi principiul existenței sale: pâinea şi vinul. Într-un alt cuvânt: totul. Preotul acoperă discul şi potirul ce poartă pâinea şi vinul cu Aerul de pe spatele său, comemorând în sens epifanic dezbrăcarea trupului lui Hristos cel mort, ungerea şi înfăşurarea Lui în giulgiu iar aceasta reprezintă "o treaptă nouă în kenoză, în coborâre" (*Ibidem.,* p. 233). Una dintre rugăciunile pe care preotul le rosteşte în acest moment, glăsuieşte astfel: "În mormânt cu trupul, în iad cu sufletul, ca un Dumnezeu în rai cu tâlharul şi pe scaun împreună cu Tatăl şi cu Duhul ai fost, Hristoase toate umplându-le, Cel ce eşti necuprins" (*Liturghier*, p. 130). Cuvintele acestei rugăciuni scot în evidență omniprezența lui Dumnezeu, apoi deoființimea celor trei Persoane Treimice, şi în fine, spiritualitatea Dumnezeirii. Apoi preotul aminteşte de mormântul cel luminat a lui Hristos: "Ca un purtător de viață şi mai înfrumusețat decât raiul… s-a arătat, Hristoase, mormântul Tău, Izvorul învierii noastre" (*Liturghier,* p. 130). Din mormântul lui Hristos ne-a izvorât nouă viața cea nouă, viața din Împărăție.

- Ectenia şi rugăciunea dinaintea Crezului

Ectenia ce urmează imediat după Vohodul cel mare al Sfintei Liturghii, vizează "cealaltă vreme a vieții noastre", mijlocindu-se de la Dumnezeu pentru noi "înger de pace… păzitor sufletelor şi trupurilor noastre… milă şi iertare de păcatele… noastre… cele de folos sufletelor noastre – şi în fine – sfârşit creştinesc vieții noastre, fără de durere, neînfruntat, în pace, - dar mai ales – răspuns bun la înfricoşătoarea judecată a lui Hristos (*Liturghier*, p. 132-133). O puternică notă eshatologică se degajă şi de aici. Preotul îndeamnă apoi creştini la pace, între ei şi desigur la pacea lor sufletească, iar ei se îndreaptă spre preot cu acelaşi gând: "Şi cu Duhul tău" să fie aceeaşi pace, pentru a putea aduce mărturia credinței tuturor.

- Sărutarea păcii şi mărturisirea Crezului

Preotul îi îndeamnă pe credincioşi, înainte de mărturisirea credinţei: "Să ne iubim unii pe alţii ca într-un gând să mărturisim!". Să ne îndreptăm cu iubire faţă de Dumnezeu şi faţă de semeni. "Această iubire Hristos ne-a dat-o nouă", scria părintele Schmemann "şi acest cadou este Biserica" (Alexandre Schmemann, *Pentru viaţa lumii,* p. 20). Ne pregătim să aducem oferirea darului nostru lui Hristos Dumnezeu, ori gestul iubirii şi al păcii între fraţi este potrivit cu îndemnul Mântuitorului "împacă-te cu pârâşul tău degrabă" (Matei 5, 25). "Numai iubirea poate cunoaşte iubirea" – scrie Evdokimov (Paul Evdokimov, *Rugăciunea în Biserica de Răsărit,* p. 187). Creştinismul însăşi în esenţa sa este iubire.

Credincioşii, urmând îndemnul preotului de a-şi mărturisi credinţa, cântă cu toţii "Pe Tatăl, pe Fiul şi pe Sfântul Duh, Treimea cea de o fiinţă şi nedespărţită". Apare afirmat aici temeiul credinţei noastre – Treimea. Dumnezeu creştinilor este un Dumnezeu în trei Persoane unite într-o singură Fiinţă. Şi mereu va reveni în Liturghie această afirmare a Treimii.

Preotul în Altar în chip tainic mărturiseşte iubirea sa faţă de Hristos: "Iubi-te-voi Doamne, virtutea mea, Domnul este mântuirea mea şi scăparea mea şi Izbăvitorul meu", urmată de sărutarea păcii între sfinţiţii slujitori: "Hristos în mijlocul nostru! Este şi va fi! Totdeauna acum şi pururea… ". Dumnezeul nostru este printre noi, căci prin kenoză s-a micşorat coborându-se prin Întrupare la nivel uman, însă nu despărţit de Dumnezeire, rămânând şi prin Întrupare împreună cu Aceasta.

A sosit vremea mărturisirii Crezului: "Uşile, uşile, cu înţelepciune să luăm aminte!". Îndemnul acesta de a fi cu luare aminte la uşi e pus de Sfinţii Părinţi ai Bisericii în corelaţie cu uşile Împărăţiei lui Dumnezeu. Sfântul Maxim Mărturisitorul, spre pildă, zicea: "gândiţi-vă la uşile ce se vor închide celor ce vor fi scoşi prin judecata din urmă de la fericirea vieţuirii cu Hristos… Cuvintele acestea continuă să pregătească, deci, pe credincioşi pentru perspectiva eshatologică" (în Pr. Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate şi comuniune în Liturghia Ortodoxă,* p. 248).

Mărturisirea Crezului reprezintă "o mărturie a convingerilor Bisericii stabilite în formule dogmatice, menite a fi declarate sau a fi afirmate oarecum demonstrativ" (Pr. P. Vintilescu, *Liturghierul explicat,* p. 227).

Mărturisirea credinţei este necesară pentru aducerea jertfei întrucât la jertfă nu se pot face părtaşi decât cei ce se află în unitatea credinţei, după principiul unităţii Sfintei Treimi.

- Anaforaua liturgică sau săvârşirea jertfei euharisitice

Preotul începe marea anaforaua liturgică, rostind cuvintele: "Să stăm bine, să stăm cu frică, să luăm aminte, Sfânta Jertfă cu pace să o aducem!". Iar credincioşii răspund: "Mila păcii, jertfa laudei!". Nicolae Cabasila zice privitor la îndemnul acesta al preotului: "Să stăruim cu tărie în credinţa pe care am mărturisit-o şi să nu ne lăsăm ademeniţi de vorbăria ereticilor. Să stăm cu frică, pentru că e mare primejdia pentru cei ce lasă să le pătrundă în suflet vreo îndoială despre această credinţă" (Nicolae Cabasila, *Tâlcuirea Dumnezeieştii Liturghii,* p. 60-61).

Poporul aduce lui Dumnezeu "milă, pace, jertfă de laudă. Ei mărturisesc astfel că ceea ce este în căderea lor să aducă în acest moment pe Sfânta Jertfă este mila de aproapele şi pacea cu el sau, cu un cuvânt, <<îmblânzirea inimilor>>, care sunt toate roade ale iubirii şi se poate chiar zice forme ale ei" (Pr. P. Vintilescu, *Liturghierul…*, p. 232).

Apoi preotul îi binecuvintează pe credincioşi: "Harul Domnului nostru Iisus Hristos şi dragostea lui Dumnezeu Tatăl şi împărtăşirea Sfântului Duh să fie cu voi cu toţi". Aceasta este binecuvântarea treimică, întâlnită atât de des la Sfântul Apostol Pavel. Se remarcă aşadar originea ei biblică şi apostolică. "Toată Liturghia e plină de Treime" – scria părintele Stăniloae (Pr. Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate şi comuniune…,* p. 257).

Nu întâmplător anaforaua euharistică începe cu binecuvântarea Treimică, căci “Euharistia este izvorul veşnic viu şi de viaţă făcător al cunoaşterii de către Biserică a Preasfintei Treimi, nu o cunoaştere abstractă, după cum, vai, rămâne pentru atât de mulţi credincioşi, ci cunoaşterea ca o re-cunoaştere permanentă, ca o întâlnire, ca o trăire, şi de aceea, ca o părtăşie a Vieţii Veşnice” (A. Schmemann, *Euharistia-Taina Împărăţiei,* p. 171).

Apoi preotul zice credincioşilor: “Sus să avem inimile”. Euharistia se săvârşeşte în cer, de aceea creştinii pe pământ fiind, săvârşesc lucrarea cerului în cer. “Tocmai de aceea noi putem avea inimile noastre <<sus>>” scrie Schmemann “căci la acest sus este cerul din noi înşine… în care ne-am întors după izgonirea chinuitoare” (*Ibidem.,* p. 173).

Îndemnul acesta este în acelaşi timp o somaţie: “Să ne temem ca noi să nu rămânem pe pământ.” – după expresia Sfântului Ioan Gură de Aur (*Ibidem).*

Anafaoraua continuă printr-un nou îndemn: “Să mulţumim Domnului.” Iar poporul, încredinţat de trebuinţa de a aduce mulţumire lui Dumnezeu cântă într-un glas: “Cu vrednicie şi cu dreptate este a ne închina: Tatălui şi Fiului şi Sfântului Duh. Treimii celei de o fiinţă şi nedespărţite”. “Euharistia este aducerea darurilor de mulţumire, rugă şi laudă, este forma şi conţinutul noii vieţi pe care Dumnezeu ne-o dă în Hristos, drept împăcare” (A. Schmemann, *Pentru viaţa lumii,* p. 22).

De acum “mântuirea este împlinită. După întunericul păcatului… omul aduce din nou lui Dumnezeu mulţumire curată, fără păcat, liberă şi desăvârşită. Omul s-a întors la locul pe care i l-a pregătit Dumnezeu când a creat lumea” (Idem, *Euharistia…*, p. 173).

- Marea rugăciune euharistică

În acest moment începe rostirea marii rugăciuni euharistice, care în structura ei este unitară, chiar dacă conţinutul ei a fost scindat din motive practice în trei părţi:

Rugăciunea teologică

Anaforaua, în general, “are la baza ei o adâncă meditaţie asupra Fiinţei lui Dumnezeu, asupra atotputerniciei şi bunătăţii Sale” (Pr. P. Vintilescu, *Liturghierul explicat*, p. 236).

Vom urmări foarte sumar conţinutul celor două anaforale din Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur şi a Sfântului Vasile cel Mare. În prima parte a ei, rugăciunea mărturiseşte îndreptăţirea de a aduce mulţumire lui Dumnezeu pentru că El este “Dumnezeu negrăit şi necuprins cu gândul, nevăzut, neajuns, pururea fiind şi Acelaşi fiind, Tu şi Unul Născut Fiul Tău şi Duhul Tău cel Sfânt” (*Liturghier*, p. 136).

Toate acestea reprezintă atribute ale lui Dumnezeu exprimând: nemărginirea, aseitatea şi neschimbabilitatea Sa precum şi unitatea persoanelor în Treime. Rugăciunea aceasta este mult mai extinsă în conţinut în Liturghia Sfântului Vasile cel Mare, aducând noi elemente în stabilirea atributelor firii Dumnezeieşti: “Tu eşti Cel ce ne-ai dăruit nouă cunoştinţa adevărului Tău… Stăpâne a tuturor, Doamne al cerului şi al pământului şi a toată făptura cea văzută şi cea nevăzută, Cel ce şezi pe scaunul măririi şi priveşti adâncurile, Cela ce eşti fără de început, nevăzut, neajuns, nedescris, neschimbat, tatăl Domnului nostru Iisus Hristos… Mântuitorul nostru, Care este icoana bunătăţii Tale, pecete întocmai închipuită, Care Te arată întru Sine pe Tine Tată – Cuvânt fiind, Dumnezeu Adevărat, Înţelepciune mai înainte de veci, viaţă, sfinţire, putere, lumina cea adevărată, de către care Sfântul Duh a fost arătat – Duhul Adevărului, darul Învierii, arvuna moştenirii ce va să fie, începătura veşnicilor bunătăţi. Puterea cea făcătoare de viaţă, izvorul sfinţeniei, de care toată făptura cea cuvântătoare şi înţelegătoare întărită fiind, Ţie slujeşte şi Ţie pururea îşi înalţă cântarea de slăvire, că toate împreună slujesc Ţie. Că pe Tine Te laudă Îngerii, Arhanghelii, Scaunele, Domniile, Începătoriile, Stăpâniile, Puterile şi Heruvimii cei cu ochi mulţi; Ţie îţi stau împrejur Serafimii cei cu câte şase aripi, care cu două îşi acoperă feţele, cu două

picioarele, iar cu două zburând, strigă unul către altul, cu neîncetate graiuri, cu laude fără tăcere (Liturghia Sfântului Vasile cel Mare, *Liturghier,* p, 196-197).

În conţinutul ei, rugăciunea teologică, în cele două variante ale sale, este prin excelenţă teocentrică, lauda fiindu-i adresată lui Dumnezeu "Unica şi prima realitate… existenţa veşnică şi creatorul transcendent al cosmosului" (Pr. P. Vintilescu, *Liturghierul explicat*, p. 240). Deşi teocentrică în conţinut, rugăciunea aceasta expune însă "atributele privitoare la toate Persoanele Dumnezeieşti. În fond, în ambele Liturghii avem o Euharistie trinitară" (*Ibidem,* p. 241).

Rugăciunea, exprimă la începutul ei o cunoaştere a lui Dumnezeu, însă în mod apofatic, prin negaţie, despre care părintele Stăniloae zice că "cugetarea noastră doreşte să se înalţe la o existenţă pe care nu o mai poate înţelege. Ea e obligată lăuntric să cugete existenţa realităţii mai presus de înţelegerea ei… Dumnezeu e apofatic sau negrăit, dar nu întuneric, ci sânul a toată lumina, deci a toată conştiinţa… El intră în legătură cu noi prin Fiul Său… iar prin Duhul Său ni se face simţit şi ne luminează lăuntric, ne sfinţeşte… şi ne umple de viaţă şi de simţirea Fiului faţă de Tatăl. E cu atât mai mare, cu cât se coboară mai mult, şi cu cât coboară mai mult, cu atât ne este mai greu de înţeles, deşi avem o experienţă de viaţă făcătoare a prezenţei Lui" (Pr. Dr. Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate şi comuniune în Liturghia Ortodoxă,* p. 262-265).

Iar noi, copleşiţi de această măreţie a Dumnezeirii şi de toate cele făcute pentru noi, mulţumim: "pentru toate care le ştim şi pe care nu le ştim; pentru binefacerile Tale cele arătate şi cele nearătate, ce ni s-au făcut nouă." (*Liturghier*, p. 136). "Indiciul cunoaşterii lui Dumnezeu" zice părintele Schmemann "cunoaşterea – comuniune – este mulţumirea… Cunoaşterea lui Dumnezeu, transformă viaţa noastră în mulţumire, iar mulţumirea transformă veşnicia în viaţă veşnică"; mulţumirea devine apoi "recunoaşterea lumii ca lume a lui Dumnezeu… şi în sfârşit mulţumirea fiind împlinirea cunoaşterii… omul cunoaşte ca libertate dependenţa sa de Dumnezeu, obiectiv incontestabil şi absolut ontologic" (A. Schmemann, *Euharistia-Taina Împărăţiei*, p. 180-185)

Rugăciunea teologică face apoi aducere aminte despre creaţia noastră prin lucrarea directă a lui Dumnezeu Care "ne-a făcut părtaşi Existenţei, adică ne-a făcut părtaşi nu numai la ceea ce este de la El, dar şi părtaşi la ceea ce este întrepătruns de prezenţa Lui, de lumina, de înţelepciunea, de iubirea Lui" (*Ibidem.,* p. 189).

Apare apoi reliefată căderea în păcat şi Răscumpărarea prin Jertfa Mântuitorului: "Şi căzând noi, iarăşi ne-ai ridicat". Hristos ne-a răscumpărat obiectiv. Noi ne însuşim această mântuire în mod subiectiv, tocmai prin mulţumirea ce o aducem lui Dumnezeu. Dacă în Rai, omul era nemulţumit de ceea ce era, dorind să fie "ca Dumnezeu", acum el mulţumeşte, întru smerenie, pentru ce era, dorind "să fie ca Dumnezeu", acum el mulţumeşte întru smerenie pentru toate. E semn că vrea să-şi împroprieze răscumpărarea adusă de Hristos. Şi împărtăşania ce se apropie e chezăşie a faptului că omul e pe drumul realizării Împărăţiei Cereşti.

Trisaghionul serafimic

"Sfânt, Sfânt, Sfânt e Domnul Savaot, plin este cerul şi pământul de Slava Lui. Osana întru cei de sus; bine este cuvântat Cel ce vine întru numele Domnului". Sfântul Ioan Gură de Aur zice că "în Vechiul Testament, acest imn nu a fost cântat decât în cer. Acum el este atât al nostru, cât şi al serafimilor, deoarece Hristos a înlăturat zidul care despărţea cele două lumi" (Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omilia VI la Osea,* 3). Asemeni îngerilor care "intonând această cântare <<se înalţă zburând>>, adică se ridică tot mai sus în cunoaşterea, în contemplarea uimită a lui Dumnezeu şi entuziasmul lor fierbinte" spre această înălţare tind şi credincioşii. Imnul acesta este un imn al Liturghiei cereşti, care se prelungeşte şi în Biserică, căci Euharistia are în ea o deschidere eshatologică şi universală. Iar puterea transfiguratoare a lui Hristos vine din jertfa Lui" (Pr. Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate şi comuniune în Liturghia Ortodoxă*, p. 266-270).

Rugăciunea hristologică

În Liturghia Sfântul Vasile cel Mare, rugăciunea hristologică are o deosebită bogăţie şi profunzime. Întâi este prezentată pregătirea Răscumpărării neamului omenesc: "căci nu Te-ai întors până în sfârşit de la făptura Ta, pe care-ai făcut-o Bunule, nici nu ai uitat făptura mâinilor Tale, ci ai cercetat-o în multe chipuri pentru îndurările milei Tale". Vremurile profetice, apar şi ele amintite: "prooroci ai trimis… vorbitu-ne-ai nouă prin prooroci, slujitorii Tăi, mai înainte vestindu-ne mântuirea ce va să fie; Lege ne-ai dat spre ajutor; îngeri ai pus păzitori". Apoi despre plinirea vremii: "iar când a venit plinirea vremii, ne-ai grăit nouă prin Însuşi Fiul Tău, prin Care şi veacurile Le-ai făcut. Care – fiind strălucirea slavei Tale şi chipul ipostasului Tău… nu ştirbire a socotit a fi întocmai cu Tine Dumnezeu-Tatăl, ci Dumnezeu fiind mai înainte de veci pe pământ S-a arătat şi cu oamenii a petrecut (apare aici din nou pusă în evidenţă deofiinţimea Fiului cu Tatăl - n.n.) şi întrupându-se din Sfânta Fecioară (Pururea Fecioria Maicii Domnului nu e nici ea neglijată - n.n.), S-a micşorat pe Sine, chip de rob luând şi făcându-se cu trupul asemenea nouă (aici se face referire la kenoză - n.n.) ca să ne facă pe noi asemenea cu icoana măririi Lui (aşa apare textul rugăciunii în *Liturghierul* tipărit la Sibiu în 1902, cu binecuvântarea Î.P.S. Ioan Meţianu, p. 148; am redat textul pentru frumuseţea lui teologică).

Căci de vreme ce prin om a intrat păcatul în lume şi prin om moartea, a binevoit Unul născut Fiul Tău… născându-se… din Sfânta Născătoare de Dumnezeu şi Pururea Fecioară Maria şi supunându-se Legii să osândească păcatul în trupul Său, pentru ca cei morţi în Adam să învieze în Însuşi Hristosul Tău (aici e folosită imaginea antitetică între Adam cel vechi şi Hristos-Adam cel nou - n.n.) şi vieţuind El în lumea aceasta dându-ne porunci de mântuire şi scoţându-ne pe noi din rătăcirea idolilor, ne-a adus la cunoaşterea Ta, a adevăratului Dumnezeu şi Tată (s-a făcut aici o scurtă sinteză a activităţii lui Hristos în lume - n.n.), agonisindu-ne pe noi Sieşi popor ales, preoţie împărătească, neam sfânt (privitor la preoţia universală a tuturor credincioşilor, în Hristos n.n.). Şi curăţindu-ne prin apă şi sfinţindu-ne cu Sfântul Duh, S-a dat pe Sine în schimb morţii întru care eram ţinuţi, fiind vânduţi sub păcat (aici se face referire la Taina Sfântului Botez şi la Taina Mirungerii, accentuându-se valoarea deosebită a Botezului ca moarte şi înviere a noastră în Hristos - n.n.) Şi pogorându-Se prin Cruce, în iad, ca să plinească toate ale Sale, a nimicit durerile morţii. Şi înviind a treia zi şi cale făcând oricărui trup la învierea cea din morţi… S-a făcut începătură celor adormiţi, Întâi Născut din morţi… (este redată aici imaginea lui Hristos ca început şi garanţie a învierii noastre)… şi suindu-se la ceruri, a şezut de-a dreapta slavei Tale întru înălţime. Care iarăşi va să vină că să răsplătească fiecăruia după faptele sale (privitor la eshatologie şi a doua venire a lui Hristos, precum şi la judecata universală n.n.)" (vezi Liturghia Sfântul Vasile cel Mare, *Liturghier,* p. 198-200).

În finalul rugăciunii sunt redate îndemnurile Mântuitorului de a săvârşi Euharistia, întru amintirea şi comemorarea Patimii Sale (comemorare ce trebuie privită şi înţeleasă în sens epifanic, iar nu ca o simplă aducere aminte).

Rugăciunea aceasta prezintă o valoare deosebită, atât pentru frumuseţea ei, cât şi pentru bogăţia teologică a conţinutului. E rezumată în ea întreaga învăţătură a Bisericii şi orice tâlcuire o socotim de prisos, pentru că se tâlcuieşte prin ea însăşi.

Anamneza

Cuvântul înseamnează *aducere aminte* de cuvintele rostite de Mântuitorul Hristos la Cina cea de Taină: "Luaţi, mâncaţi, Acesta este Trupul Meu… " şi "Beţi dintru Acesta toţi. Acesta este Sângele Meu… ". Părintele Schmemann zice că "întreaga Euharistie este… aducerea aminte de Hristos, este taina şi trăirea prezenţei Lui" şi această aducere aminte "este tocmai realitatea Împărăţiei. Noi putem să ne aducem aminte de această Împărăţie, adică să o recunoaştem ca o realitate prezentă în <<mijlocul nostru>> pentru că… la Cina cea de Taină, Hristos a arătat-o şi a încredinţat-o… aceasta este identificarea dintre ceea ce se săvârşeşte astăzi şi ceea ce s-a săvârşit

atunci… Astăzi noi suntem adunați în aceeaşi Împărăție, la aceeaşi Cină pe care atunci… a săvârşit-o Hristos” (Alexandre Schmemann, *Euharistia-Taina Împărăției*, p. 205-206).

PĂrintele Schmemann consideră de asemenea că în jurul Cinei celei de Taină ca realitate văzută a Împărăției lui Dumnezeu se concentrează două Taine: taina păcatului şi taina biruinței. *Taina păcatului* e legată de numele lui Iuda, care refuză Împărăția, prin sărutare vicleană. De aceea ieşirea lui de la Cină e echivalentă cu ieşirea din Rai a primilor oameni. Apare astfel conturată o nouă realitate, de data aceasta negativă, iadul. Iuda gustă la Cină vinovat “că a vândut sânge nevinovat”, după cum primii oameni gustă vinovați din pomul oprit pentru că vroiau să fie “ca Dumnezeu”. Şi tot legată de Cina cea de Taină apare *taina biruinței*. De la Cină Hristos nu mai poate merge decât la jertfă. Cina ca imagine a Împărăției ne plasează între două realități: Raiul şi iadul. Însă cel angajat, cel hotărât să facă asemenea lui Hristos biruieşte tentația lumii şi iadul, făcându-şi viața rai, anticipare a Împărăției. În sensul acesta Împărăția lui Dumnezeu, se trăieşte de aici de pe pământ şi a şi venit deja în mijlocul nostru.

După rostirea acestor cuvinte ale Cinei celei de taină, preotul zice, aducând Stăpânului tuturor însăşi jertfa Bisericii: “Ale Tale, dintru ale Tale, Ție-ți aducem de toate şi pentru toate”. Mărturisim prin aceste cuvinte că “darurile oferite lui Dumnezeu de om sunt din cele oferite mai înainte de Dumnezeu omului. <<De toate>> înseamnă că în pâine şi în vin… sunt concentrate şi înălțate toate darurile lui Dumnezeu către om şi ale omului către Dumnezeu… ne pregătim în felul acesta, prin dăruirea tuturor celor ce le avem pentru primirea în noi a lui Hristos, Care e totul… ” (Pr. Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate şi comuniune…,* pp. 281-282).

Poporul cântă acum: “Pe Tine Te lăudăm… Ție îți mulțumim… şi ne rugăm Ție… ”. Sensul acestor cuvinte este acela că “lauda şi mulțumirea nu însoțesc numai dăruirea de către comunitate a tuturor celor ce i s-au dat de către Dumnezeu, ci se extinde şi în întâmpinarea şi în însoțirea prefacerii lor în darul suprem al Trupului şi Sângelui lui Hristos” (*Ibidem.,* p. 283).

- Epicleza

Despre Epicleza euharistică vom spune doar că “întreaga Liturghie – de la început până la sfârşit – este epicleză, este chemarea Duhului Sfânt Care transformă tot ce se săvârşeşte în ea, transformând fiecare lucrare sfântă a ei în ceea ce ea ne arată şi ne descoperă… Euharistia se săvârşeşte de la început şi până la sfârşit asupra pâinii şi a vinului. Pâinea şi vinul sunt hrana pe care Dumnezeu a creat-o dintru început ca viață… ”. Cu toate acestea “scopul Euharistiei nu este prefacerea pâinii şi a vinului, ci a ne face părtaşi cu Hristos, Care a devenit hrana noastră, viața noastră, descoperirea Bisericii ca fiind trupul Lui Hristos.” În fine “Euharistia… este o taină care nu poate fi descoperită şi explicată în categoriile <<lumii acesteia>>, a timpului, a esenței, a cauzalității, etc. Ea se descoperă credinței…” (A. Schmemann, *Euharistia-Taina Împărăției,* p. 226, 230).

În Euharistie întreaga lucrare epicletică este a lui Hristos şi a Duhului Sfânt: Hristos este aici prezent şi lucrează… Slujba preotului este să deschidă gura; totul se lucrează de către Dumnezeu” (Sfântul Ioan Gură de Aur, *In. Tim. Hom. 2, 4).* Pe de altă parte, epicleza şi invocarea Duhului Sfânt nu este numai o lucrare a preotului, ci a întregii comunități.

Momentul epiclezei este în acelaşi timp, momentul realizării jertfei, căci “Hristos – retrăind prin duhul iubirii Sale față de noi jertfa Sa pentru noi, Şi-o face prezentă la cererea ce i-o adresăm prin Duhul prin care cerem şi Căruia ne deschidem, sub chipul pâinii şi vinului pe care I le oferim” – pentru a asimila darurile noastre cu jertfa Lui, sau pentru a le uni” (Pr. Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate şi comuniune în Liturghia Ortodoxă,* p. 298).

Apoi, preotul îngenunchind în fața Prestolului, se roagă tainic: “ca să fie celor ce se vor împărtăşi, spre trezirea sufletului, spre iertarea păcatelor, spre împărtăşirea cu Sfântul Tău Duh,

spre plinirea Împărăției Cerurilor, spre îndrăznirea cea către Tine, iar nu spre judecată, sau spre osândă" (*Liturghier,* p. 141).

- Dipticele

Dipticele cuprinde o serie de rugăciuni ce ne prezintă Biserica în desfăşurarea ei eshatologică. Prima rugăciune zice: "încă aducem Ție această slujbă duhovnicească pentru cei adormiți întru credință: strămoşi, părinți, patriarhi, prooroci, apostoli, propovăduitori, evanghelişti, mucenici, mărturisitori, pustnici şi pentru tot sufletul care s-a săvârşit întru credință." (*Liturghier,* p. 141). Cabasila tâlcuieşte aceste cuvinte zicând: "aducerea darurilor se face din iubirea pentru sfinți. Deoarece îi iubim peste măsură de mult, noi socotim bunurile lor ca ale noastre şi ne bucurăm împreună cu ei de fericirea lor… bucurându-ne astfel pentru bunătățile ce le-a dat lor Domnul, mulțumim Dătătorului şi-i aducem daruri, în semn de recunoştință" (Nicolae Cabasila, *Tâlcuirea Dumnezeieştii Litiurghii*, p. 107).

Apoi are loc slăvirea Născătoarei de Dumnezeu: "Mai ales pentru Preasfânta, Curata, Preabinecuvântata, Mărita, Stăpâna noastră de Dumnezeu Născătoarea şi Pururea Fecioara Maria". Credincioşii răspund prin imnul axion: "Cuvine-se cu adevărat… ". În tipul acestui imn, preotul continuă rugăciunea dipticelui: "pentru Sfântul Ioan Proorocul, Înaintemergătorul şi Botezătorul… ". Şi continuă rugăciunea: "pentru sfinții, mărițiii şi întru tot lăudații Apostoli… şi pentru toți sfinții tăi, cu ale căror rugăciuni cercetează-ne pe noi Dumnezeule, şi pomeneşte pe toți cei adormiți întru nădejdea învierii vieții celei de veci, şi-i odihneşte pe dânşii unde străluceşte lumina feței Tale… pomeneşte Doamne şi toată episcopia ortodocşilor, celor ce drept învață cuvântul adevărului Tău, toată preoția, cea întru Hristos diaconime şi tot clerul bisericesc. Încă aducem Ție această slujbă cuvântătoare pentru lume, pentru sfânta soborniceasca şi apostolească Biserică, pentru cei ce petrec în curăție şi întru viață cinstită…" Apoi preotul zice cu glas: "Întâi pomeneşte Doamne pe Prea Sfințitul Episcopul nostru (N) pe care-l dăruieşte sfintelor Tale Biserici…drept învățând cuvântul adevărului Tău." Şi continuă rugăciunea: "Adu-Ți aminte Doamne de oraşul acesta în care viețuim, de toate oraşele şi satele, şi de cei ce cu credință viețuiesc într-însele. Adu-Ți aminte, Doamne, de cei ce călătoresc pe ape, pe uscat şi prin aer, de cei bolnavi, de cei ce pătimesc, de cei robiți şi de mântuirea lor… de cei ce aduc daruri şi fac bine în sfintele Tale biserici, şi-şi aduc aminte de cei săraci; şi trimite peste noi toți milele Tale. Şi ne dă nouă cu o gură şi cu o inimă a slăvii şi a cânta preacinstitul şi de mare cuviință numele Tău… " (a se vedea *Liturghierul,* p. 153-155). Rugăciunea aceasta a dipticelui, "duce în chip impresionant de viu, în planul luminos al conştiinței, toate părțile componente ale comunității bisericeşti, în dimensiunile universalității ei crono-spațiale" (Pr. Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate şi comuniune în Liturghia Ortodoxă,* p. 305).

În rugăciunea dipticelui, sunt pomeniți în primul rând cei ce fac parte din clerul bisericesc, întrucât "fără slujirea acestora nu s-ar putea ține Biserica şi nu s-ar putea exercita lucrarea mântuitoare a lui Hristos… Biserica… există prin jertfa lui Hristos, care este înnoită mereu datorită existenței preoților şi episcopilor" (*Ibidem.,* p. 314-315).

- Ecteniile următoare Prefacerii

Preotul, binecuvântându-i pe credincioşi zice: "şi să fie milele Marelui Dumnezeu şi Mântuitorului nostru Iisus Hristos, cu voi cu toți". "Se… doreşte celor prezenți mila Celui ce a arătat prin prefacerea pâinii şi vinului… că e la dispoziția lor, ca să se unească cu ei şi să-i aducă prin aceasta la învierea la care se află El cu trupul Său. Hristos - Dumnezeu e <<Mare>> - cu nimic mai mic decât Dumnezeu, deşi e întrupat şi jertfit" (Pr. P. Vintilescu, *Liturghierul explicat*, p. 289).

Ectenia următoare este una eclesiologică, cerând cele ce sunt de trebuinţă pentru toţi membrii Bisericii. Ea reprezintă de fapt reluarea ecteniei cererilor în prima ei parte. Rugăciunea tainică a preotului din timpul acestei ectenii, este una cutremurătoare: "Înaintea Ta punem toată viaţa noastră şi nădejdea… şi cerem, şi ne rugăm…: învredniceşte-ne pe noi să ne împărtăşim cu cuget curat, cu cereştile şi înfricoşătoarele Tale Taine ale acestei sfinte şi duhovniceşti mese, spre iertarea greşelilor…" (*Liturghier,* p. 145). Finalul ecteniei "pune accentul pe elementele care ne asigură întărirea unităţii sufleteşti, în care trebuie să se prezinte în curând comunitatea la împărtăşirea cu Sfintele Taine" (Pr. Petre Vintilescu*, Liturghierul explicat,* p. 289-290).

"Unirea credinţei şi împărtăşirea Sfântului Duh cerând, pe noi înşine şi unii pe alţii şi toată viaţa noastră Lui Hristos Dumnezeu să o dăm". Altfel spus, "unificarea în cugete nu se poate opera prin nimic altceva mai mult ca prin profesarea aceleiaşi drepte credinţe şi prin împărtăşirea de acelaşi Duh al lui Hristos, prin care am devenit membrii ai Bisericii Lui şi deci fraţi între ei, nutrindu-şi şi întărindu-şi viaţa duhovnicească prin harurile ce li se împărtăşesc prin Sfintele Taine" (Pr. D. Stăniloae, *Spiritualitate şi comuniune în Liturghia Ortodoxă,* p. 325).

Urmează rostirea Rugăciunii domneşti: "Şi ne învredniceşte pe noi Stăpâne cu îndrăznire, fără de osândă, să cutezăm a te chema pe Tine Dumnezeul Cel ceresc Tată şi a zice". Iar poporul cântă: "Tatăl nostru… ". Sfântul Grigorie de Nyssa, arată că "Cel necurat numind pe Dumnezeu Tatăl său, îl face tatăl răului… de aceea, rugând pe Dumnezeu să ne facă să-i spunem Tată, îi cerem să ne facă curaţi" (*Ibidem.,* p. 326-328).

Cât priveşte conţinutul rugăciunii, care nu-i a noastră, ci e dată nouă de Însuşi Fiul: "simţindu-L (pe Dumnezeu n.n.) ca Tată, dorim Împărăţia Lui ca pe o Împărăţie a libertăţii adevărate, ca pe o Împărăţie în care nu suntem supuşi şi robi, ci fii şi împreună stăpânitori cu Fiul Său. Cerând să vie la noi Împărăţia Lui, arătăm că iubim iubirea. De aceea odată cu numirea Lui ca Tată al nostru, cerem şi iertarea păcatelor noastre şi ferirea de alte păcate, ca să se realizeze între El şi noi şi între noi înşine Împărăţia Iubirii… Sunt moduri de biruire a egoismului nostru şi de sporire în iubirea care trebuie să domnească în Împărăţia Tatălui cresc." Cerem apoi "pâinea cea spre fiinţă". Prin cererea aceasta ne pregătim în Sfânta Liturghie pentru împărtăşirea iminentă de Hristos" (*Ibidem.,* p. 329).

Ecfonisul preotului "că a Ta este Împărăţia şi puterea şi slava, a Tatălui şi a Fiului şi a Sfântului Duh… " exprimă "nu numai veşnicia acestei Împărăţii, a Sfintei Treimi şi a comuniunii ei, ci şi că, deşi e o Împărăţie în care Dumnezeu ne va fi Tată şi frate şi vom avea acelaşi duh cu e El, e totuşi o Împărăţie a slavei şi că ea nu se întemeiază prin noi." (N. Cabasila, *Tâlcuirea Dumnezeieştii Liturghii,* p. 84).

Preotul le împărtăşeşte apoi credincioşilor pacea, îndemnându-i "capetele voastre Domnului să le plecaţi". Astfel, după ce credincioşii l-au invocat pe Dumnezeu în rugăciunea "Tatăl nostru", preotul îi îndeamnă acum să-L recunoască acum şi ca Stăpân şi să-şi îndeplinească faţă de El datoria de robi plecându-şi capetele în faţa Lui, mărturisindu-şi astfel supunerea" (*Ibidem.,* p. 85-86).

Apoi este atrasă luarea aminte a credincioşilor: "Să luăm aminte. Sfintele Sfinţilor!" Înţelegem aici "nu numai pe cei desăvârşiţi în virtute…; - căci - nimic nu-i împiedică pe aceştia să se sfinţească şi ei prin împărtăşirea cu Sfintele Taine şi să devină sfinţi… credincioşii se numesc sfinţi din pricina Sfântului (Iisus) la care ei participă şi din al Cărui Trup şi Sânge se împărtăşesc" (Pr. D. Stăniloae, *Spiritualitate şi comuniune…,* p. 333). Comunitatea răspunde întru smerenie "Unul Sfânt, Unul Domn Iisus Hristos, întru slava lui Dumnezeu – Tatăl. Amin", recunoscând prin aceasta că "nu e alt sfânt între noi oamenii decât Iisus Hristos" (*Ibidem.,* p. 334).

Preotul sfarmă apoi Sfântul Agneţ zicând: "Se sfarmă şi se împarte Mielul lui Dumnezeu, Cel ce se sfarmă şi nu se desparte, Cel ce se mănâncă pururea şi niciodată nu se sfârşeşte, ci pe cei ce se împărtăşesc îi sfinţeşte" (*Liturghier*, p. 148). Din Trupul acesta a lui Hristos se vor

împărtăşi credincioşii. Cu toate că e împărţit "Trupul Mielului mâncat sub chipul unei părticele din el, rămâne totodată în Sine întreg. Hristos îşi păstrează Trupul Său unit cu cele ale noastre, totodată distinct de ale noastre, deşi toţi L-am mâncat, L-am făcut interior trupurilor noastre, L-am făcut al nostru" (Pr. D. Stăniloae, *op. cit.* , p. 335).

Apoi Sfântul Trup este pus în Potir, zicându-se "Plinirea Potirului credinţei Sfântului Duh". Aceasta unire între trup şi Sânge e o unire comunicată… Iisus reprezintă prin excelenţă ipostasul comunicator. El ţine şi trupul şi Sângele în unitate, dar neconfundate. Apoi este turnată căldura în Sfântul Potir: "Căldura credinţei, plină de Duhul Sfânt. Amin". "Cei ce se împărtăşesc ca <<sfinţi>>… curăţiţi de păcate, aduc cu ei căldura credinţei. Dar căldura aceasta a credinţei nu o au fără lucrarea Sfântului Duh în ei" (*Ibidem).*

Are apoi loc punerea în potir a miridelor pentru sfinţi, pentru cei vii şi pentru cei morţi. La punerea părticelelor NI şi KA din Sfântul Trup, preotul rosteşte "Învierea lui Hristos… ", arătând prin aceasta că cei ce urmează a se împărtăşi se împărtăşesc cu Trupul Înviat al lui Hristos. La punerea miridei pentru Născătoarea de Dumnezeu se zice Axionul Învierii: "Luminează-te, luminează-te noule Ierusalime… " subliniind aceeaşi forţă a lui Hristos Cel Înviat ce se află cu Trupul în Sfântul Potir. Iar când pune miridele pentru cele 9 cete de sfinţi, preotul zice: "O Paştile cele mari şi preasfinţite Hristoase! O Înţelepciunea şi Cuvântul lui Dumnezeu şi Puterea: Dă-ne nouă, să ne împărtăşim cu Tine mai cu adevărat în ziua cea neînserată a Împărăţiei Tale" (*Liturghier,* p. 167). Din aceste cuvinte se degajă aceeaşi bucurie pascală, precum şi nădejdea de a fi cu Hristos "mai cu adevărat" în Împărăţia Sa, în deplină comuniune.

- Împărtăşirea

Chemarea credincioşilor la împărtăşire se face de către preot: "Cu frică de Dumnezeu, cu credinţă şi cu dragoste să vă apropiaţi". "Cei ce voiesc să se împărtăşească trebuie să se apropie cu credinţă tare, că ele sunt izvoare de viaţă veşnică pentru cei ce se vor împărtăşi dintr-însele" (Nicolae Cabasila, *Tâlcuirea Dumnezeieştii Liturghii*, p. 90) Prin împărtăşania "pe care o primim cu credinţă, cu nădejde şi cu dragoste recunoaştem că suntem în unitate cu Hristos, cu viaţa Lui, cu Împărăţia Lui…" (A. Schmemann, *Euharistia-Taina Împărăţiei*, p. 241).

Prin împărtăşanie "Biserica se împlineşte pe sine în toată plinătatea ei ca Taină a Împărăţiei, ca realitate a trupului nou şi a vieţii noi" (*Ibidem.,* p. 241).

Rugăciunea de mijlocire a Euharistiei este una "cosmică… eclesiologică… eshatologică… ". Euharistia descoperă "lumea, Biserica, Împărăţia – întreaga creaţie; întreaga mântuire este a lui Dumnezeu" (*Ibidem).*

- Mulţumirile de după Împărtăşanie

Preotul, binecuvântându-i pe credincioşi cu potirul, glăsuieşte: "Mântuieşte Dumnezeule poporul Tău şi binecuvintează moştenirea Ta". Iar poporul exclamă: "Văzut-am lumina cea adevărată; primit-am duhul cel ceresc; aflat-am credinţa cea adevărată, nedespărţitei Treimi închinându-ne că aceasta ne-a mântuit pe noi". Este slăvirea izvorâtă din sufletul acelora ce au pregustat din Împărăţie. Preotul, în taină, zice: "Înalţă-Te peste ceruri Dumnezeule şi peste tot pământul slava Ta." Cuvintele acestea fac referire la Înălţarea Mântuitorului la cer: "Ai coborât prefăcând pâinea şi vinul în Trupul şi Sângele Fiului Cel Întrupat, pentru a Te dărui sub chipul lor celor ce au voit. Acum Te înalţi iarăşi, înălţând cu Tine şi pe cei ce s-au unit cu Tine, umplându-i de slava Ta, care se întinde spre tot pământul" (Pr. Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate şi comuniune în Liturghia Ortodoxă*, p. 380).

Preotul îi binecuvintează din nou pe credincioşi, de data aceasta cu Discul şi Potirul laolaltă: "Să se umple gurile noastre de lauda Ta Doamne, ca să lăudă slava Ta; că ne-ai învrednicit pe noi a ne împărtăşi cu sfintele, dumnezeieştile, nemuritoarele, şi de viaţă făcătoarele

Tale Taine; întăreşte-ne pe noi întru sfinţenia Ta, toată ziua să ne învăţăm dreptatea Ta, aliluia…”. Cerem lui Hristos să ne întărească, pentru a putea păstra cu vrednicie darul primit: “Tainele primite de noi sunt aşa de mari, că a şedea după ele cu nepăsare, a nu ne sili să vieţuim întru dreptate, ar însemna să nu avem nici un folos din ele, să dispreţuim primirea lor” (*Ibidem.,* p. 382).

Şi tocmai de aceea, preotul, în numele comunităţii mulţumeşte Domnului pentru primirea Sfintelor Taine cerând să petreacă ziua “fără de păcate, în pace”, dăruindu-şi întreaga viaţă lui Hristos Dumnezeu. Apoi preotul strânge Sfântul Antimis pe Sfânta Masă, făcând peste el semnul crucii cu Evanghelia: “Că Tu eşti sfinţirea noastră şi Ţie mărire înălţăm: Tatălui şi Fiului şi Sfântului Duh, acum şi pururea şi în vecii vecilor. Amin”. Părintele Stăniloae, zice: “Cu semnul Crucii făcut cu Evanghelia peste Antimis s-a început Sfânta Liturghie şi tot aşa se sfârşeşte. În Evanghelie e cuvântul a tot cuprinzător şi puterea mântuirii lui Hristos, Care îi duce pe cei ce cred până la Împărăţia veşnică” (*Ibidem).*

Preotul iese acum din Sfântul Altar pe solee în mijlocul credincioşilor. El “se desface oarecum din acea împreună - petrecere cu Dumnezeu şi parcă se coboară, puţin câte puţin, în mijlocul oamenilor, din înălţimea (la care se suise)” Nicolae Cabasila, *Tâlcuirea Dumnezeieştii Liturghii*, p. 124).

“Împărtăşania a fost capătul drumului, sfârşitul timpului, acum suntem din nou la început şi lucrurile care ni s-au părut imposibile ni se dezvăluie acum ca posibile” (Alexandre Schmemann, *Pentru viaţa lumii,* p. 26).

“Cu pace să ieşim” îi îndeamnă preotul pe credincioşi. Iar ei răspund “Întru numele Domnului.” Îndemnul acesta reprezintă de fapt trimiterea Bisericii în lume, la propovăduire şi misiune, la săvârşirea “liturghiei fratelui”. Avem datoria cu toţii “ca mărturisitori ai acestei lumini (primite prin Cuminecare - n.n.) şi ai Duhului… să mergem înainte şi să începem misiunea fără de sfârşit a Bisericii” (*Ibidem).* Creştinul “hrănit şi adăpat de la izvor… este el însuşi ca un potir umplut de Prezenţa dumnezeiască şi dăruit tuturor oamenilor. Sfânta Liturghie are continuarea sa într-o liturghie “extramundos”, pe care fiecare credincios să o săvârşească în calitate de <<preot>> al existenţei sale, iar mărturia sa existenţială se înalţă ca o dovadă că Liturghia a fost primită în mod real” (Paul Evdokimov, *Rugăciunea în Biserica de Răsărit*, p. 201).

Partea finală a Liturghiei mai cuprinde rugăciunea Amvonului, imnul “Fie numele Domnului binecuvântat de acum şi până în veac” şi Otpustul. Rugăciunea Amvonului “recapitulează în rezumat principalele cereri ce s-au făcut mai înainte în toate rugăciunile Liturghiei” (Pr. P. Vintilescu, *Liturghierul explicat*, p. 351).

După binecuvântarea numelui lui Dumnezeu, preotul mai rosteşte în taină în Sfântul Altar o rugăciune: “Plinirea Legii şi a proorocilor Tu însuţi fiind, Hristoase, Dumnezeul nostru, Cel ce ai primit toată rânduiala părintească, umple de bucurie şi de veselie inimile noastre”(*Liturghier*, p. 159).

Apoi preotul binecuvintează poporul: “Binecuvântarea Domnului peste voi cu al său har şi cu a sa iubire de oameni, totdeauna… ” (*Liturghier,* p. 159).

Otpustul este ultimul act al Sfintei Liturghii în care se cere de la Hristos Dumnezeu, prin mijlocirile Sfintei Fecioare şi ale tuturor sfinţilor, mântuirea sufletelor noastre.